

МИХАЙЛО
ЛОМАЦЬКИЙ

КРАЇНА ЧАРІВ І КРАСИ

нариси

У ГОРАХ КАРПАТАХ

БЕСКИДОМ ЗЕЛЕНИМ, У ТРИ РЯДИ САДЖЕНИМ...

Харків «ФОЛІО» • 2019

ПРО АВТОРА ТА ЙОГО ТВІР

Ніколи, мабуть, не думав учитель і громадський діяч Михайло Ломацький, що йому доведеться стати письменником. Коли б не чужа влада, що перенесла його з Гуцульщини на «мазури», а далі світовий катаклізм, що повиривав людей зі засиджених місць, – Михайло Ломацький до віку сидів би в своїй «прекрасній, чарами надиханій» Гуцульщині. Там він «згуцулів би» так, як усі інтелігенти з його оповідань, що раз засмакувавши «Гуцулії», – ніяк не могли з нею розстатися. Щось непереможне засмоктувало їх, – чи були це високі гори, чи широкі краєвиди, чи люди, що там жили, чи їхні старосвітські звичаї й легенди, якими «окутана» вся Гуцульщина, – не знає, мабуть, і сам автор. Проте ж і він сам піддався тому непереможному чарові, а не маючи змоги жити серед гуцулів, він повсякчасно про них думає, все пережите всоте переживає, спогади записує, перепискою з гуцулами доповнює, упорядковує і, врешті, чудом кошти призбиравши, сам і видає.

Звичайно, такі нашвидкуруч видані книжки, без необхідної, й найкращим творам, літературної редакції, без доброї ради й технічної допомоги, – не можуть стати шедеврами. Проте є в них щось, що притягає найширші маси читача! Читачі нарисів і оповідань Ломацького виводяться з різних прошарків і кожний з них знаходить у них щось для себе. Але оте спільне, що заповнює всіх без винятку, – це авторова закоханість у Гуцульщину й усе з нею зв'язане. Вона така палка й полум'яна, що поневолі передається й читачеві, й він, прочитавши два-три оповідання про «Старовіччину», про Мавок і Чугайстрів, про Довбуша й Кляма, – хоче про ці події далі читати, дарма що автор повторюється, дарма що майже кожне оповідання починається тією самою сценою: згуртовані довкола ватри гуцули, почерзі «повістують»... Бо хіба ж усі казки для дітей не починаються від «діда й баби»? А чейже в нашому житті тепер так мало казок!...

Засмокування Ломацького Гуцульщиною відбулося дуже швидко, хоч і непомітно. «Немає лиха без добра», бо коли злослива влада посилає молодого чоловіка в «дикі» гори, залишаючи міські «посади» полякам, – то цей молодий чоловік з гарячим серцем закохується в двох разів: у Гуцульщину й гірську «Мавку», пізніше вчительку й товаришку життя, його «заслання» обертається в рай на землі й у... терен громадської праці.

Середовище, в яке потрапив Ломацький, – це славнозвісна Криворівня з традиціями перебування в ній таких світочів української культури як Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Михайло Грушевський, Володимир Гнатюк і багато інших, з яких кожний один вистачав був для розворушення як місцевої інтелігенції, так і довколишніх гуцулів. Як відомо, теж на буковинській стороні перебувала в гостях у Ольги Кобилянської наша славна Леся Українка й пам'ять та чутки про неї зберігали всі гори.

У Криворівні писав свою повість «Рубають ліс» Антін Крушельницький, а Гнат Хоткевич – «Камінну душу», героїв для якої вибрав серед гуцулів та тамошньої інтелігенції. Ломацький приятелював з Хоткевичем, блукав з ним по горах, зокрема ж по «Синицях» над Красноюлею, яка особливо припала до вподоби цьо-

му незвичайному маляреві й музиці. Часом доводилося їм і заночувати «просто неба», й саме така місячна ніч, проведена спільно, вийшла як кадр до «Камінної душі». Коцюбинському знову вподобалося велике й багате село Голови, куди водив його Ломацький та помагав йому збирати матеріали до його «Тіней забутих предків». Коцюбинський розпитував гуцулів про найменші подробиці їхнього побуту, а вони дуже тому дивувалися й називали його «дурним».

– Чому? – дивувався Ломацький, і дістав таку відповідь: – Вин же нічого не знаєт, про все питаєт. Пек ти й осина, екийс, рахувати, вчений пан, а не знат навіт того, що знат гуцулска дітина! Ігі на те!

Допомагаючи Гнатюкові записувати етнографічні й фолклорні матеріали, Ломацький і собі призбирав був стільки, що стало б і на десять книг. Він завжди бажав їх опрацювати, але ніколи не було змоги. Шкільна влада кидала ним як м'ячем, – впродовж 30-ти років учителював у 17-ти місцевостях! А врешті ці його «скарби» пропали в часі війни й залишилися невеличкі рештки та заправлена вчительською працею пам'ять...

Кохання Ломацького з Гуцульщиною не було таке щасливе як з гуцульською красунею Наталкою. Бо ось тільки пронюхавши яку то «науку» несе в гуцульські гори Ломацький, – зразу ж поквапились шкільні інспектори перенести його в глиб Польщі, з чудових гір та в невеселі піски, і тільки згодом удалося йому дістатися на українські землі, над Сян. Але кохання – коханням! Кожних вакацій, кожної відпустки, – наче Трістана до Ізольди, – тягнуло його, спершу з дружиною, а далі й з дітьми, завжди верстати цю ж саму путь: у гори! Його діти «гуцуліли» так же само, як він. Це ж не кого іншого, але його старшу доньку Лиду вибрав собі Олекса Новаківський за модель для славної картини «Дзвінка»... І не кого ж, як її, всі студенти з «гуртка українців» на львівському університеті інакше й не звали як «Антоничева гуцулка»...

Розвал Польщі не тільки не дозволив цим «гуцулам» повернутися в Карпати, але й розпорошив їх по всіх усядах. Ломацький потрапляє в тюрму на львівському Замарстинові, одна з доньок – на «Лонцкого», а син іде в підпілля. Та й Гуцульщина стала вже «не та»... її теж, як усю Україну, залляла червона орда.

З важким, як камінь, серцем, забравши грудку гуцульської землі в торбу та все пережите, побачене й заслухане в душу, – Ломацький з двома доньками подався на Захід, залишивши дружину з другими двома доньками та з могилою розстріляного німцями сина на кладовищі...

Тут, у чужих, німецьких горах, затужило, заридало серце закоханого в Гуцульщину Михайла Ломацького. Забезпечений дахом над головою в «старечому домі», – він весь поринув у відтворення безповоротно пропалого. Скупі вістки з-поза залізної завіси, примушують його швидко й наполегливо працювати над матеріалами. Гуцульщина пропадає! – ця страшна думка не дає спокою, ні супочинку. Записати все, що бачив, чим дихав і жив! Вимирають старі діди, що пам'ятають її славу, переводяться батьки на непосильній праці, а молодь гонять у Казахстан! Незрівняне гуцульське мистецтво вивозять у Москву й підмінюють його дрантям з «артілей». Забудуться, пропадуть старовинні перекази, колядки, обряди, ноша, звичаї, що мають свій початок від княжих і докняжих часів!...

Так почалася літературна діяльність М. Ломацького. З великим успіхом, тільки згрубша проредаговані, появляються з друку 1956 р. дві книжки нового автора: «Верховино, світку ти наш» у Мюнхені й «З Гуцульщини» (нариси) в Лондоні. Вони зразу зробили йому розголос. Відозвалися гуцули з усього світу,

створилося «Товариство Прихильників Гуцульщини», появилися в пресі прихильні рецензії, піддано критиці нашумілу книжку Ст. Вінченца «На високей полоніне», піднеслися голоси протесту проти участі цього останнього в редакції «Енциклопедії Українознавства» й т. д.

А М. Ломацький далі опрацьовує свої матеріяли, пригадує, дописує, впорядковує й виготовляє нові речі до друку: другий том «Верховини», містерію Свято-Іванської ночі «В Чорногорі» з муз. Андрія Гнатишина, п'єси на 4 дії «УПА в Карпатах», казки «Дітям та батькам», а невпорядкованого матеріялу в нього ще на три томи. При тому цей плодovitий письменник, не зважаючи на пізний вік, бере жваву участь у громадському житті. За його власними підрахунками, він виголосив уже на еміграції 1 780 доповідей (з чого 180 появилося циклостилними відбитками) на різних вишколах, курсах, таборах, зокрема СУМівських. Йдучи назустріч громадським потребам, видає популярні книжечки «Наша еміграція», «Національна свідомість», «Любов батьківщини», «На чисті води», а остання «Українське вчительство на Гуцульщині» прийнята критикою особливо тепло.

«Країна чарів і краси» – це збірка більших оповідань у такому вигляді, як їх вислухав, записав і приодягнув у поетичну форму сам автор. Перед нами виринуть з неї відважні опришки, кого Ст. Вінценц наклеїв злочинцями й розбишаками, а кому Ломацький привернув лицарські прикмети оборонців покривджених. З мряків сивої давнини воскреснуть княжі й боярські предки гордих верховинців і відродяться у вояках «Гуцульського куреня» та в боях УПА...

Коли судилося загинути нашій прекрасній Гуцульщині, хай же пам'ять про неї залишиться нащадкам у книжках Михайла Ломацького, писаних кров'ю його люблячого серця, без претензій на письменницькі лаври.

Л. В.

ПЕРЕДМОВА

*«Біда тому, хто до низин затужить,
Покине гори і з людьми подружить»
(Леся Українка)*

Я спробував відтворити колишнє життя-буття гуцулів, тієї вітки нашого народу, яка, наче святість, берегла пам'ять минулих віків, з покоління в покоління передавала скарби наших традицій, наш великий культурний дорібок.

Змалювати життя гуцулів та їхню боротьбу з ворожими силами, в якій вони сталили свою волю й характер, у якій вони ставали собою, – таке завдання оповідань. Моїм бажанням було відтворити містерію цього буйного, гордого «здуфального» минулого Гуцульщини, яке так цупко пов'язалося з недавнім-сучасним. Гуцули відчували підсвідомо, що їхня сучасність глибоко закорінена в минулому, що вона тим багатіша, чим більше в ній первнів давнини, чим більше досвіду й духа предків.

Згадка про цю чарівну українську провінцію хай відорве читача від сірої буденщини на чужині, хай його перекине до героїки нашої Гуцульщини, до легенд про Довбуша й його легінів, про славних Січових Стрільців «Гуцульського куреня» та незламних вояків Української Повстанської Армії. Усі вони, саме в гуцульських горах, проливали свою гарячу кров за наші споконвічні ідеали...

На цьому місці почуваюся до милого обов'язку щиро подякувати всім, хто допоміг мені видати попередні книжки, як також цим, хто зайнявся продажем й кольпортажею, а це знову дозволило мені випустити чергову збірку. Зокрема дякую:

Вп. П. Михайлові Ковалюкові з Ноттінгему за допомогу в збиранні матеріалів, зокрема про своє рідне село Старі Кути та за цінні ілюстрації;

Вп. ПП. Михайлові Корнійчуку-Гадзінському та І. Галабурді з Бельгії, які подали грошеву допомогу та безкорисну працю;

Вп. П. Яремковичу з Бельгії за безкорисне переписування рукописів;

Вп. П. Миколі Аннюкові з Англії за підтримку видання грошевим датком;

Товариству «Гуцульщина» в Нью-Йорку та її двом членам;

Вп. ПП. Е. Бехмитюкові й Ст. Саликові за моральну й матеріальну підтримку;

Врешті моя щира подяка всім цим приязним людям у Вел. Британії й Бельгії, хто продажем перших збірок причинилися до видання цієї книжки.

Михайло Ломацький

КРАЇНА ЧАРІВ І КРАСИ

Країна чарів і краси, це наш Бескид Зелений з могутньою Чорногорою, з бистротечними Прутом і Черемошем, з небосяжними верхами, віковічними лісами, зеленими полонинами...

Ось коротенька історія тієї країни:

Задумав Господь створити землю. Вознісся високо-високо, закрився хмарами... З ним архистратиг Михаїл і безстрашний лицар св. Юрій.

Глянув Господь з-поза хмар, глянув униз. Довго глядів, довго розважав і розглядався по небесних просторах... Потому махнув Своєю правою рукою... Не встигли святі Михаїл і Юрій оглянутись, аж ось і Земля. Он там моря, а там суша.

Господь глядить, усміхається, мовчить. Святі Михаїл і Юрій не сміють перервати Божої мовчанки.

За хвилину промовив Господь, показуючи рукою:

– Он там буде Рай, місце вічного блаженства, втіхи й радощів. У ньому житимуть люди, що їх на Свою подобу створю! Від них піде людський рід, що згодом вславиться вельми.

Побачили свв. Михаїл і Юрій той Рай... Такої краси ще не бачили досі. Глядять і мовчать.

Ще раз Господь рече:

– Створю на землі ще одну країну. Буде вона зовсім подібна до Раю.

Повів пресвятою рукою Своєю, і перед очима святих Михаїла і Юрія росли гори. Щораз вищі й вищі. А Господь знову рече:

– Покрийтеся, гори, темними лісами, буйними травами, запашними квітами. Заревіть у лісах, звірі всякі, заповніть їх, птахи, співом, зашуміть, ріки й потоки, заграйте, рибки, в них.

І сталося, як сказав Господь.

Несміливо запитав Господа архистратиг Михаїл;

– Господи, що ж це за країна, на Рай схожа?

Усміхнувся Господь:

– Це Карпатські гори... А оця їхня частина – це Бескид. Бескид Зелений. Вліті зеленітимуть буки, клени й явори, взимі – смереки й ялиці.

Св. Юрій, захоплений красою отого Бескиду, в долоні сплеснув:

– Яка краса, яка ж краса! А будуть тут люди жити? Відповів Господь:

– Так, будуть.

– Господи, дозволь мені бути шафаром отого Бескиду й опікуном людей, що в ньому житимуть. Я дбатиму про них...

Перебив йому Господь:

– Знаю, знаю, дбатимеш, щоб люди в Бескиді були такі, як ти войовничі, безстрашні, тверді, неподатливі, завзяті, лицарські... Добре, нехай буде по-твоєму. Віддаю Бескид і його мешканців під твій омофор-опіку.

Минули віки. Час у Бога не міряний людською мірою. І ось однієї днини з самого ранку, ген там на безмежних рівнинах, безкраїх полях, над синім Дунаєм і над чорними водами моря, заметушилися люди. На мандрівку вирушають, у

далеку дорогу вибираються, у невідомий світ ідуть. Мусять іти, бо така Божа воля, такий наказ Господній. Підуть, як їм сказано, у Країну чарів і краси, що зветься Бескидом. Бескидом Зеленим, у три ряди засадженим.

Та поки вирушили туди, спитав св. Юрій Господа, чи витримають люди таку далеку дорогу та й чи зможуть жити в тих високих, снігом покритих горах. Вони ж родилися й зросли в країні сонця, тепла й жару півдня, де сади-виногради й буйно-пишні квіти.

Усміхнувся Господь:

– Цим людям дав я силу, твердість і витривалість, – перенесуть усі труди далекої мандрівки, а до гірської природи, до стужі, морозів і снігів, скоро звикнуть, – сказав. – Гляди Юрію, щоб ті люди не затратили віри в мене, щоб були мені вірні.

На це св. Юрій:

– Ти ж знаєш мою вірність, Господи, й такими ж вірними будуть Тобі й ті люди, яких під мою опіку передаєш.

І став св. Юрій на чолі мандрівників. На своєму коні їде, при боці важкий меч, у руці гострий спис. А за ним видимо-невидимо чоловіків, жінок і дітей. Ідуть, а попереду них стада волів, корів і овечок. На сопілки грають, у трембіти трембітають, веселих співанок співають. День і ніч ідуть, мало відпочивають. А все понад ріками ідуть: Дністром, Прутом, Бугом і Серетом. Усіх їх веде св. Юрій. Веде в країну, де ліси повні всяких чарів, а верхи й полонини засіяні красою.

Тих, що йшли горі Дністром, залишив Юрій там, де річка Збруч вливається в Дністер. Наказав їм заселювати землі обабіч тихої, широкої ріки. Других залишив на землях між Серетом і Прутом, з іншими, що найсильніші й найвитриваліші, подався в дальшу дорогу. Довів їх до того місця, де дві бескидські ріки, Черемош і Прут, зливають свої води. А всі ці люди, що залишилися, й ті, що йшли далі за св. Юрієм, походили з одного, великого й славного племені руського, що пізніше стало себе українським народом звати. Поділив Юрій мандрівників: одним наказав іти понад Черемошем гримучим, понад тим Чорним і понад Білим, щоб вони над рвучку Путилівку глибоку і бистру Рибницю дістались. Іншим дав наказ горі Прутом у глибину гір просуватись, ген аж під Говерлю, що своїм верхом до неба сягає, і поза неї, там, де Біла Тиса Чорну здоганяє.

Сам же св. Юрій поспішив на бескидські полонини поглянути чи ростуть там буйні трави для худібки. Щоб коровки мали подостатком паші й, пасучись, багато молока давали, овечки щоб голодні не ходили й ягнятком на світ приводили, волики щоб ситі були й до роботи силу мали.

Отак св. Юрій, відтоді аж по сьогодні, опікується людьми в Бескиді й піклується їх скотиною-маржинкою, дає знати, коли з нею в полонини вирушати...

Заповнили мандрівники св. Юрія увесь Бескид і тримають його кріпко в своїх дужих руках. Люблять його всім серцем, люблять тілом і душею.

Намагалися й намагаються далі вороги знищити оту Країну чарів і краси, вирвати з рук мешканців ті гори, що їх пізніше Верховиною, а ще пізніше Гуцульщиною звати стали...

Та не знищити ворогам Верховини й не позбавити її чарів і краси! Її ж сам Бог створив! Гуцульським народом заселив!

Не загине плем'я верховинців-гуцулів. Сам Бог його від загибелі сокотить!

Бескид Зелений – Країна чарів і краси як існував так і далі існуватиме, бо сторожі його Бог і св. Юрій та відважне, завзяте лицарське плем'я гуцульське!

«ОТ КУДА ПІШЛА ЄСТЬ ГУЦУЛЬЩИНА»

У старих картах Руси-України виразно зазначено, що в 9-му сторіччі кордони нашої держави сягали аж поза долішній Дунай, де зовсім близько нього було тоді невеличке місто Галич (пізн. Галац), над одним допливом Серету величеське місто Берладь, а найцікавіше: між тим допливом і Серетом місцевість – ТЕКУЧА ! – Чи не перенесли його наші предки на Підкарпаття так, як і Галич перенесено правдоподібно в 11-му сторіччі над Дністер?

Були готи, потому гуни, після них прийшли слов'яни, яких було дуже багато й були вони не менш войовничі, як гуни. Воювали з ким попало й зайняли землі над Чорним Морем і Дунаєм та Балкани.

Але пізніше, під натиском, після гунів, аварів, болгар, мадярів, печенігів почався відплив слов'яно-руських племен із півдня на північ, у місця, куди не сягала рука наїзників-кочовиків. Тоді то опустіли причорноморські й наддунайські землі. І тільки тоді, йдучи горі ріками Серетом, Прутом, далі Черемошем і Дністром, заселило слов'яно-руське плем'я землі над середущими й горішніми бігами тих рік, а частина його, як «авангард», почала вдиратися в глибину Карпат і брати їх у посідання. Це були наші пізніші «гуцули».

Це гіпотези, але напевно знайдуться в нас науковці, які поглиблять і обґрунтують оці скромні думки про походження «гуцулів».

Дивина: сусіди, починаючи свої дослідження стосовно наших верховинців і їхнього походження, пішли в своїх «студіях» від накиненої їм назви «гуцулів» узад і «достудіювалися» до «гуців-уців» і взагалі до якогось мітичного, окремого від сусідів з Покуття й Підгір'я, племені.

Та це вільно робити сусідам – ворогам нашим – і чужинцям, які не знають початків історії нашої нації, але не вільно ступати безкритично їх слідами нашим дослідникам. Походження, назва і час прибуття в Карпати наших гуцулів надзвичайно цікаві й вдячні для студій, проблеми, над якими варто б попрацювати.

Походженням гуцулів і часом, у якому посіли вони Бескид, цікавилися, напевно, більше чужинці, як українці.

Чужинці твердять, що гуцули замешкували Бескиди вже за римських часів, що мали вони бути охороною північного кордону римської провінції Дакії, сьогоднішньої Румунії. Ба, вони ще й припускають, що римляни мали окрему колонію на сьогоднішньому Покутті, як одне з рамен Дакії, чи то її «форпосту». Межі тієї колонії мали б сягати по Прут, де в тому часі постала й Коломия. Чи воно справді так було, чи римські колонії сягали аж до Пруту, а то й далі, цього не можна сьогодні зовсім певно ствердити, хоч десь там, на полях Підгір'я, Текучі й Лючі виорювано римську зброю й монети.

Румунські історики твердять за Птолемеєм, що цісар Траян, завоювавши Дакію, поширив своє володіння на захід по Тису, на північ до Дністра й Карпат, на схід по Прут.

Однаке його «панування» над цими землями обмежувалося до військових «форпостів», редутив і оборонних валів на північ від Дністра, за Збручем і над Серетом, за оселею Доброкутом біля Більча Золотого.

ЗМІСТ

КРАЇНА ЧАРІВ І КРАСИ. Нариси.

Про автора та його твір.....	10
Передмова.....	13
Країна чарів і краси.....	15
«От куда пішла єсть Гуцульщина».....	17
Король-гуцул.....	27
Старовіччина.....	33
Піп Іван.....	37
Останній опришок.....	43
Ворожбити.....	53
Опришківськіскарби.....	63
Повінь.....	69
Голодний рік у горах.....	75
Дивні «історії».....	81
Татарські люди.....	85
У світі чарів.....	91
У Красноїлі.....	117
Криворівня.....	131
Криворівня сьогодні.....	137
Яремче.....	139
Ворохта.....	155
Весною в Головах.....	163
П'явки Гуцульщини.....	169
Трембіта.....	179
Цимбали.....	181

У ГОРАХ КАРПАТАХ

Слово до читача.....186

I. ГУЦУЛИ – ГУЦУЛЬЩИНА

Про гуцулів – Гуцульщину.....189

а) Багатство гуцульських гір..... 196

б) Гуцульське плем'я.....197

в) Гуцульська ноша.....198

г) Гуцульські співаночки.....199

II. ГУЦУЛЬЩИНА В ОПОВІДАННЯХ

Опікун Гуцульщини.....203

Яка ж то та полонинка... ..207

Матір Божа на Гуцульщині.....211

Гомін віків.....215

Золотий хлопчина.....221

Єлько.....225

«Гадерка».....231

Стара вовчиця.....235

Вірлиця.....239

Пригоди з ведмедями.....243

Віддячився.....251

Друзі.....253

«Риболови».....257

Юрійко.....259

У Зеленім над Черемошем.....261

Освоєний ведмідь.....265

Воркун.....269

Куницярятивниці.....275

Гуцул і «вуйко».....277

Онуцько.....281

Скупчик.....285

III. ПРО МАЛИХ ГЕРОЇВ

Для України й за Україну.....	289
Бурко.....	293
Марічка.....	299
Дмитрик і Анничка.....	305

IV. ПОУЧЕННЯ БАБУСІ МОКРИНИ

Оповідання гуцулки – бабусі Мокрини.....	309
а) Про своїх діток.....	309
б) Рідне золото і чужа бляха.....	311
в) Про Довбуша.....	312
г) «Дезертир».....	316
г) Степанко з Закарпаття.....	318
д) Байочка-небелічка.....	322

V. ПРО ГУЦУЛЬСЬКУ ГОВІРКУ

Дещо про гуцульську говірку.....	327
----------------------------------	-----

БЕСКИДОМ ЗЕЛЕНИМ, У ТРИ РЯДИ САДЖЕНИМ...

Слово до Читача.....	330
Гуцульщина – гуцули.....	335
Про назви Гуцульщина, гуцули... ..	345
З записок Юри Шкрібляка.....	349
Жебунька.....	379
Село Голови – серце Гуцульщини.....	409
Оповідання Дмитра Паніпайлека-Василюка.....	411
Повісткування Петра Арсинійчука.....	417
1920 рік у Головах і сусідніх селах.....	425
«Зелений Віночок».....	429
На Шкіндівськiм ґруни.....	433
На Лудовій.....	443

Грамiтне.....	459
Кречун.....	459
Гупальчин Єлак.....	460
Гуцульська доля.....	467
Згадка минулого.....	479
Ночлiг пiд Чорногорою.....	487
Гостина у Василя Паука.....	493
Верховинські спiваночки.....	507
Гуцульські коломийки (ноти).....	511
Товариство «Сiч» на Гуцульщинi.....	523
Кiнцевi завваги Автора гуцульських оповiдань i нарисiв.....	534
Родину Ломацьких розкидало по цiлому свiту. <i>Олег Семеншин</i>	538
Пояснення деяких гуцульських слiв.....	546